

**DUBLETE MORFOLOGICE
SUBSTANTIVALE
ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ**

VERONICA NEDELCU

**DUBLETE MORFOLOGICE
SUBSTANTIVALE
ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2013

Colecția FILOLOGIE

Redactor: Gheorghe Iovan

Tehnoredactor: Ameluța Vișan

Coperta: Angelica Mălăescu

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NEDELCU, VERONICA

Duble morfologice substantivale în limba română actuală /

Veronica Nedelcu. - București : Editura Universitară, 2014

ISBN 978-606-591-911-2

811.135.1'367.622

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786065919112

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2013

Editura Universitară

Director: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE

comenzi@editurauniversitara.ro

O.P. 15, C.P. 35, București

www.editurauniversitara.ro

Părinților mei, cu dragoste

CUPRINS

Introducere	9
Partea I <i>Normă și uz</i>	13
CAPITOLUL 1: Normele limbii române literare	15
1.1. Ce este norma literară?	15
1.1.1. Norma literară vs. norma lingvistică	15
1.1.2. Evoluția și impunerea normei	16
CAPITOLUL 2: Greșeala – Abaterea - Tendința - Inovația	19
2.1. Greșeala vs. Abaterea	19
2.2. Tendința vs Inovația	24
2.2.1. Inovația pozitivă vs. Inovația negativă	26
CAPITOLUL 3: Lucrările normative	30
3.1. Scurt istoric	30
3.2. Rolul lucrărilor normative	31
3.2.1. Contribuția DOOM la cultivarea limbii române	31
3.2.2. Modificări propuse de DOOM ₂	34
Partea a II-a <i>Dubletele morfologice substantivale</i>	41
CAPITOLUL 1: Dubletele morfologice substantivale ...	43
1.1. Dubletul morfologic	43
1.2. Substantive cu forme duble de singular	46
1.2.1. Substantive cu forme de singular diferite, având același sens	46

1.2.2. Substantive cu forme de singular diferite, care se încadrează în genuri diferite	50
1.2.3. Substantive cu forme de singular distincte pentru înțelesuri diferite	51
1.3. Substantive cu forme duble sau multiple de plural	56
1.3.1. Substantive cu plurale diferite, având același sens	57
1.3.2. Substantive cu plurale diferite, care se încadrează în genuri diferite	66
1.3.3. Substantive cu forme de plural distincte pentru înțelesuri diferite	67
1.4. Substantive cu forme duble de singular și plural, având același înțeles	70
CAPITOLUL 2: Ce s-a schimbat și unde?	73
Compararea celor două DOOM - observații pe litere ..	73
CAPITOLU 3: Rezultatele obținute pe baza chestionarului	86
Concluzii	101
ANEXE	108
Anexa 1. Chestionar	108
Anexa 2. Statistica Doom₁	115
Anexa 3. Statistica Doom₂	120
Anexa 4. Dicționar	125
Bibliografie	193
Note pentru cititor	196

INTRODUCERE

Lucrarea de față se înscrie pe linia preocupărilor privind cultivarea limbii române actuale. Dintre numeroasele fenomene lingvistice existente în orice moment al evoluției unei limbi, l-am supus analizei noastre pe cel al prezenței mai multor forme de singular sau/ și plural în cadrul clasei substantivelor, fenomen constatat la nivelul uzului, dar și în lucrările normative.

Obiectivul lucrării este, pe de o parte, acela de a constata care este raportul între indicațiile normative și preferințele în întrebuințarea formelor de singular sau/ și plural ale substantivelor de către vorbitorii cu un anumit grad de instrucție, deci de familiarizare cu normele limbii literare și, pe de altă parte, de a demonstra evoluția în timp (în cazurile în care bibliografia a făcut posibilă comparația), a variantelor flexionare înregistrate la substantiv.

Pentru a realiza obiectivul propus am avut în vedere materialul oferit de lucrările normative: „Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic” (ediția din 1982 și ediția 2005)¹, „Dicționarul explicativ al limbii române” (ediția din 1984)² și „Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație” (ediția din V-a, 1995)³, dar și informațiile oferite de alte lucrări de specialitate, dintre care menționăm: „Limba română actuală - o gramatică a greșelilor” - Iorgu Iordan (1948), „Tendințe actuale ale limbii române” - Alexandru Graur (1968) și „Corectitudine și greșeală” - Valeria Guțu Romalo (1972/ 2008).

De la început se impune precizarea că această cercetare a fost făcută din perspectiva limbii române actuale și s-a desfășurat în două etape. Prima s-a realizat în perioada 1996-1997 și a urmărit confruntarea precizărilor din DOOM₁ cu preferințele, din acel

¹ Vom utiliza sigla DOOM₁ și DOOM₂ pentru desemnarea edițiilor folosite.

² Vom utiliza sigla DEX.

³ Vom utiliza sigla ÎOOP.

moment, ale vorbitorilor pentru una dintre formele substantivale vizate în analiza noastră. Cea de-a doua etapă (actuală 2012-2013) a avut, pe lângă scopul amintit mai sus⁴, compararea a două stadii de evoluție a limbii, ținând cont că în 2005 s-a realizat o nouă ediție a DOOM, care a implicat reanalizarea acestui fenomen și selectarea formelor substantivale considerate literare.

În ambele etape ale analizei, am utilizat ca metodă de lucru **ancheta lingvistică** în medii sociale diferite. Aceasta este o metodă experimentală, care constă în construirea unui *dispozitiv* simplu sau complex, pus în mod intenționat în acțiune pentru a provoca un efect, adică un fenomen dependent de acțiunea respectivă.⁵

Având în vedere scopul pe care ni-l propunem, am considerat că modalitatea experimentală cea mai adecvată este **chestionarul**. Acesta reprezintă un set de întrebări care vizează obținerea unor date necesare comparației presupuse de obiectivul lucrării. Pentru alcătuirea chestionarului, am pornit de la un corpus alcătuit din 100 de substantive, cu variante flexionare, extrase din DOOM₁ și care se regăsesc în DOOM₂. În vederea experimentului, am construit cu aceste substantive un set de 100 de enunțuri. Fiecare dintre acestea conține un substantiv (sau două) care prezintă forme duble de singular sau plural.

Subiecții au fost rugați să completeze spațiile libere cu forma considerată potrivită/corectă în fiecare caz.

Experimentul a fost realizat pe 100 de voluntari între 18 și 40 de ani, vorbitori care au grade diferite de instruire și ocupații diverse (elevi, studenți, cadre didactice, ofițeri, medici, vânzătoare, asistente medicale, ingineri, economiști, etc.); acestora le este comun un anumit grad de instrucție, deci de familiarizare cu normele limbii literare.

⁴ Comparația s-a realizat pornind de la indicațiile din DOOM₂.

⁵ Robert Pages, 1971, *Experimentul* din „Sociologia franceză contemporană”, Editura Politică, București, p. 266.

Alegerea unui eșantion (grupul probă) redus de subiecți, poate implica un risc de eroare destul de mare, însă într-o cercetare comparativă, el poate face dovada unei evoluții lingvistice, în sensul că ceea ce era considerat *abatere* de la normă ajunge *inovație* lingvistică. Rezultatele la care am ajuns în urma acestei anchete lingvistice constau într-o statistică (vezi Anexa-Statistică) ce are rolul de a evidenția obiectivul pe care l-am urmărit. Deși rezultatele lasă loc de interpretări, totuși o proporție de 75 % (de exemplu), nu este nesemnificativă. De asemenea, este probabil ca ele să se modifice prin chestionarea a încă 100 de vorbitori dintr-o regiune diferită sau de peste 50 de ani. Punerea în paralel a celor două statistici a evidențiat așadar nu doar sensul de evoluție a fenomenului examinat, ci și grija vorbitorilor pentru limba română, în general.

În legătură cu experimentul nostru se cuvine să mai facem o ultimă precizare.

În cercetarea experimentală se vorbește de interacțiunea observator-observat. Aceasta rezultă din însăși situația experimentală, dacă aceasta este cunoscută subiectului ca atare. Dacă situația este necunoscută, cum a fost în acest caz, este necesară o prezentare prealabilă a cerințelor experimentale. Această parte pregătitoare poartă denumirea de *pretest*⁶. Ea poate să influențeze reacția celui chestionat de la alarmare sau disconfort până la orientarea grupului supus experimentării. Astfel, în timpul experimentului pe care l-am întreprins am putut constata reacții diverse: de la interesul pentru a vorbi corect, îngrijit, la teama de a nu greși, până la respingerea acestei modalități de investigare. Trebuie să adăugăm că, în afară de instructajul precizat de chestionar: „să se completeze spațiile libere cu cea mai potrivită formă a cuvântului”⁷, subiecților nu le-au fost oferite alte informații referitoare la scopul urmărit de chestionar.

⁶ Richard Solomon, 1949, *An Extension of Control Group Designs* în „Psychological Bulletin”.

⁷ vezi Anexa-Chestionar.

În concluzie, acest tip de experiment, adecvat obiectului de cercetare, a oferit informații „directe” care, coroborate, pot descrie fenomenul *dubletelor morfologice substantivale*, în limba română contemporană.

PARTEA I

NORMĂ ȘI UZ

CAPITOLUL 1

NORMELE LIMBII ROMÂNE LITERARE

Înainte de anul 1950, dar și mult timp după aceea, problema normelor limbii române literare a fost abordată destul de rar în lucrările de specialitate. Deși în perioada 1950-1960 discuțiile privitoare la problemele limbii literare au fost numeroase, totuși ele s-au referit numai tangențial la normele acestea.

1.1. Ce este norma literară?

În general, norma literară este înțeleasă ca o „convenție lingvistică” prin care se formulează reguli de exprimare cultivată. J. Byck, în 1956, arăta că „normele literare sunt norme de natură specială cărora noi le acordăm valoare de **corectitudine proprie și obligativitate generală**”.

Ion Gheție, în lucrarea „Introducere în studiul limbii române literare”, capitolul „Normele limbii literare”, precizează că atât „Istoria limbii române literare” a lui A. Rosetti, B. Cazacu și L. Onu, cât și „Istoria limbii române literare” a lui Șt. Munteanu și Vasile D. Țâra, „nu dau o definiție clară a conceptului de normă literară”¹.

1.1.1. Norma literară vs. norma lingvistică

Pentru a înțelege conceptul de *normă* trebuie să avem în vedere o serie de distincții. O distincție ce se impune este aceea între *norma literară* și *norma lingvistică*.

Așa cum considera și Eugen Coșeriu, în „Systema, Norma y Habla”, norma literară ne indică „cum se spune”, iar norma lingvistică „cum trebuie să se spună”.

¹ Ion Gheție, 1982, *Introducere în studiul limbii române literare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, cap. „Normele limbii literare”, p. 31.

O trăsătură comună a celor două tipuri de normă este caracterul lor istoric. Pentru că limba se constituie în diacronie și funcționează în sincronie, normele limbii literare se constituie, după cum este și firesc, în diacronie, iar îndreptările și tratatele academice consemnează existența lor în sincronie.

Norma literară, consacrand, de obicei, un singur uz pentru o perioadă de timp destul de lungă, este fixă, invariabilă. Această invariabilitate este însă relativă, deoarece normele unei limbi se pot modifica în timp, dar aceste modificări sunt extrem de lente și de aici aparența caracterului fix al limbii literare și implicit al normei. Ceea ce deosebește norma literară de cea lingvistică este faptul că norma literară este „concretă și convențională” în timp ce norma lingvistică are un caracter „natural și abstract”. „Norma trebuie să fie instituită de autoritatea unui for cultural”².

1.1.2. Evoluția și impunerea normei

Ion Gheție stabilește existența a două momente în evoluția și impunerea normei. Într-o primă fază, specifică epocii vechi a culturii, normele existau în conștiința fiecărui scriitor, realizându-se deci într-un mod particular; școala era cea care avea un rol important în impunerea ei.

Mai târziu, ele sunt fixate în lucrări destinate special acestui scop, existând sub forma unui cod. Cele care au misiunea de a elabora aceste lucrări normative sunt societățile academice. După cum se arată în *Notă asupra ediției* la DOOM₂, „conform *Legii privind organizarea și funcționarea Academiei Române nr. 752/2001*, în România, forul care se îngrijește de cultivarea limbii române și stabilește regulile ortografiei obligatorii este Academia Română”³.

Dintre lucrările normative de care vorbitorii limbii române trebuie să țină cont pentru a respecta normele lingvistice în vigoare,

² Ibidem, p. 33.

³ DOOM₂, p. XI.

le menționăm pe cele mai importante, care au stat și la baza actualei cercetări: „Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație” (ediția a V-a, 1995), „Gramatica limbii române” (ediția revizuită, 2008), „Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic” (ediția a II-a, 2005), lucrări care descriu și precizează în amănunt normele limbii române actuale.

Norma literară consacră un anumit uz lingvistic, care, de obicei, se află în concurență cu unul sau mai multe uzuri. De aici reiese clar faptul că stabilirea unei norme presupune o selecție și o decizie în urma cărora unul din uzuri primește statutul de literar, celelalte fiind considerate ca neliterare, nerecomandabile.

Cu toate că, așa cum arătam mai sus, norma consfințește un singur uz, există situații în care chiar și în limbile literare cele mai fixate, cum ar fi franceza, norma admite variantele sau dubletele.

Se poate vorbi de existența unei *norme uzuale*, care reprezintă „raportul existent între norma ideală și norma limbii vorbite”⁴. Conturarea acestei norme uzuale poate fi motivul pentru care Academia Română (și, în general, forurile lingvistice) manifestă o anume toleranță în privința dubletelor și variantelor, neintervenind prin decizii categorice. După cum precizează și autoarele noii ediții a DOOM, „multe dintre schimbări reflectă adaptarea normei academice la uzul actual”⁵, prin reeditarea dicționarului încercându-se reducerea decalajului dintre *norma academică* și uzul actual.

Această rezervă a specialiștilor este firească deoarece uzul este, în mare măsură, cel care impune sau nu una din două sau mai multe forme existente în același stadiu de limbă (specialistul având un rol secundar în această „impunere”). Nu trebuie să uităm că au existat situații în care evoluția limbii a contrazis părerea cercetătorului.

⁴ Idem., p. 34.

⁵ DOOM₂ 2005, p. XIII.

Din cele arătate până acum, se poate constata că norma este o expresie convențională, în genere coerentă, a unui anumit uz lingvistic (dominant), impusă cu o forță coercitivă mai mare sau mai mică persoanelor aparținând unei anumite comunități lingvistice, pe o perioadă determinată.

CAPITOLUL 2

GREȘEALA - ABATEREA - INOVAȚIA - TENDINȚA

Unul dintre marii noștri lingviști, Iorgu Iordan, afirma, într-una dintre lucrările sale, că „oricât s-ar încăpățâna unii oameni să țină pe loc așa-zisa limbă literară prin păstrarea formelor și cuvintelor tradiționale și prin atitudine ostilă față de inovații, limba scrisă urmează, vrând-nevrând, soarta celei vorbite, primind de la aceasta, încet-încet, toate modificările care corespund sistemului lingvistic”¹.

Această observație relevă pe de o parte relația dintre normă și uz iar, pe de altă parte, demonstrează influența limbii vorbite asupra celei scrise și, implicit, asupra sistemului lingvistic. Pentru a înțelege cum se manifestă această interacțiune, vom analiza relațiile care se stabilesc între **greșeala**, **abaterea**, **tendință** și **inovație**.

2.1. Greșeală vs. Abatere

În legătură cu termenii **abatere** și **greșeală** apare o întrebare (justificată în bună parte datorită diverselor opinii) și anume dacă termenii denumesc o singură noțiune sau este vorba de două concepte diferite.

Se întâmplă adesea ca unii cercetători să confunde **abaterea** cu **greșeala**, pentru că pun accentul pe ceea ce le este comun.

Valeria Guțu Romalo, în articolul „Abaterea lingvistică”², definește cele două concepte generale astfel: „conceptul de **greșeală** presupune ideea de acțiune, faptă, modificare și implică o apreciere negativă, acțiunea considerată greșeală reprezentând o îndepărtare de la adevăr, de la bine, de la corect”, „termenul de **abatere** are fie

¹ Iorgu Iordan, 1977, *Limba literară. Studii și articole*, Craiova.

² LR X, 1961, nr. 6, p. 528-538.

sensul concret de îndepărtare spațială, fie sensul abstract de îndepărtare, de nerespectare a unor reguli”.

Se observă că ambele noțiuni implică încălcarea unor reguli. Autoarea revine asupra definirii abaterii, arătând că „abaterea ca noțiune poate fi subordonată greșelii”³, abaterea devenind astfel un anumit tip de greșeală.

Dacă studiem evoluția și folosirea celor doi termeni se observă că „noțiunea de greșeală de limbă este cunoscută din antichitate”⁴ iar noțiunea de abatere este folosită de lingvistica modernă în cadrul preocupărilor de cultivare a limbii.

În realitate, avem a face cu două noțiuni pe care le putem deosebi dacă pornim de la distincția **sistem - normă** având permanent în vedere că limba este un sistem, o totalitate de sisteme de reguli iar folosirea ei este susceptibilă de încălcări ale acestor reguli, deci de abateri, erori.

Eugen Coșeriu arată că: „sistemul reprezintă numai ceea ce în limbă este formă indispensabilă, opoziție funcțională”, iar „norma impune eliminarea a tot ceea ce în vorbire este aspect total inedit, variantă individuală, ocazională sau momentană, conservând numai aspecte comune care sunt cuprinse în actele lingvistice considerate ca modele”.⁵

Din această perspectivă, **abaterea** ar reprezenta orice nerespectare a sistemului, iar **greșeala** orice îndepărtare de la normă.

Atât greșeala, cât și abaterea sunt la origine acte individuale (și țin de vorbire, de realizarea sau manifestarea concretă a limbii).

Atitudinea specialiștilor față de abaterea lingvistică a variat mult timp. La început limba era privită ca un fenomen imuabil; tot ce reprezenta o îndepărtare de la un „ideal” era aspru combătut. Odată cu apariția metodei comparativ-istorice, când este dovedită evoluția

³ Ibidem., p. 529.

⁴ Ibidem., p. 530.

⁵ Eugen Coșeriu, *Systema, Norma y Habla*, în Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias, Montevideo, VI, 1952, nr. 9, p. 113-182.

fenomenului lingvistic, se renunță la această atitudine strict normativă (rezultată din viziunea statică asupra limbii). Introducerea perspectivei istorice are ca urmare modificarea atitudinii față de abatere. **Abaterea** va fi privită ca *izvor al oricărei modificări*. Au existat desigur și unele exagerări, cum ar fi atitudinea lui H. Morf, citată de Iorgu Iordan în lucrarea sa „Limba română actuală” (Iași, 1943) după care „întregul edificiu lingvistic se compune din foste greșeli de limbă”.

Este adevărat că există abateri care pot intra în sistem, după cum unele greșeli pot deveni norme, dar nu se poate pune semnul egalității între abatere, greșeală, modificare a limbii și evoluție lingvistică, deoarece: „nu orice greșeală se impune și nu orice modificare lingvistică are la origine o greșeală”⁶.

O greșeală poate fi provocată de o cunoaștere insuficientă a limbii, de comoditatea vorbitorilor sau de analogie.

Majoritatea lingviștilor consideră că *analogia* este factorul cel mai important care poate provoca greșeala de limbă: „analogia (...) reprezintă forma în care se manifestă legea generală de regularizare și organizare tot mai coerentă a materialului lingvistic în cadrul sistemului unei limbi”⁷.

Nu trebuie să uităm că o limbă evoluează nu doar prin modificări de sistem, modificări care se produc într-un singur plan, ci și prin diferențiere spațială și socială. Cu alte cuvinte, limba se diversifică în variante, fiecare variantă fiind proprie unui anumit grup.

Acest proces de diversificare se produce în două planuri: „în plan *orizontal*, prin diferențierile regionale: graiuri și dialecte, și în plan *vertical*, prin dezvoltarea limbajelor diferitelor grupuri sociale și profesionale: limba literară, limba familiară, *de toate zilele*, limbajele

⁶ Valeria Guțu Romalo, *Abaterea lingvistică*, în LR, an X, 1961, nr. 6, p. 529.

⁷ Idem, 1972, *Corectitudine și greșeală*, Editura Științifică, București, p. 20.

tehnice specifice diferitelor domenii de activitate, argoul, jargonul etc.”⁸.

Cele două planuri nu trebuie înțelese ca fiind unități autonome, ci ca sisteme secundare (variante ale sistemului fundamental), între care există o strânsă interdependență și care constituie „viața lingvistică” a poporului respectiv.

În cadrul acestui sistem, un loc important îl deține ipostaza cea mai îngrijită a limbii - *limba literară*, care, prin caracterul unic și îngrijit, se opune celorlalte variante (atât celor regionale, cât și celor familiare sau limbajelor specializate). Cele două caracteristici: *îngrijit* și *unic* (unitar), sunt rezultatul caracterului ei *normat*. Cu alte cuvinte, ceea ce caracterizează *limba literară* față de celelalte aspecte ale ei este existența normelor, norme care se bazează pe o selectare a mijloacelor sau posibilităților de expresie de care dispune limba dată, într-o anumită perioadă a evoluției sale.

Așa cum se arată în lucrările dedicate cultivării limbii, în limbă există în orice moment zone stabile și zone instabile (sub aspect ortografic, ortoepic, fonetic, morfologic etc.). Ceea ce se încearcă prin lucrările normative este reducerea zonelor instabile prin adaptarea formelor cuvintelor la sistemul gramatical (în sens larg) al limbii române. Acest efort este evident dacă înțelegem că, în general, „normele limbii literare evoluează în sensul obținerii unei mai stricte unități și unicități, fapt ce se poate realiza prin reducerea variantelor”⁹. Faptele de limbă care nu sunt cuprinse în aceste norme sunt transformate în abateri. **Abaterea** reprezintă pe de o parte, o greșală lingvistică propriu-zisă și, pe de altă parte, o încălcare a normelor, prin introducerea sau utilizarea unor elemente, forme, construcții familiare, regionale sau populare.

De-a lungul istoriei limbii române, se observă că evoluția limbii literare se realizează și prin modificarea limitelor dintre stiluri.

⁸ Valeria Guțu Romalo, 2008, *Corectitudine și greșală*, Editura Humanitas, București, p. 17.

⁹ Ibidem, p. 18.

Între limba literară și limba populară, sisteme secundare ale limbii, a existat un permanent proces de interacțiune, tot așa cum, în limba română actuală, se manifestă puternic tendința de a extinde folosirea (în vocabular, în special) unor elemente ale stilului științific și tehnic, (ex. atom, deconectare, reformă, virus etc.) în limba literară.

În unele perioade, s-a înregistrat o mai puternică influență a limbii populare asupra celei literare. Este cazul perioadei vechi a literaturii, perioadă în care limba cronicarilor era foarte apropiată de limba populară, vorbită.

Mai târziu, (momentul *Dacia literară*), limba populară va continua să influențeze limba literară în ceea ce privește anumite stiluri ale limbii. În cadrul stilului beletristic se făcea simțită influența limbii populare, vorbite, asupra limbii literare; este cazul procedeele de expresie folosite de un autor de text literar în scopul de a introduce cititorul în epoca desfășurării evenimentelor. De aici nu trebuie să rezulte înțelegerea limbii literare ca limbă a literaturii. Ne-am referit strict la influența unor forme sau construcții cu aspect popular sau vorbit asupra limbii literare a acelei perioade.

În momentul actual, așa cum arătam mai sus, limba literară este puternic influențată de stilul științific și nu de cel beletristic. Această influență are ca urmare, pe de o parte, limitarea acțiunii limbii populare asupra celei literare - folosirea limbii populare fiind resimțită ca un „procedeu de măiestrie literară”¹⁰, și pe de altă parte, preferința pentru anumiți termeni științifici, tehnici, imprimă limbii literare particularități din care derivă unele greșeli sau abateri specifice limbii actuale¹¹.

Indiferent de perioada la care ne referim, *abaterea* reprezintă un factor intern de evoluție a limbii literare, fiind considerată chiar

¹⁰ Ibidem, p. 26/ 2008, p. 27.

¹¹ Ceea ce a arătat a doua etapă a experimentului nostru a fost un procent mai mic al greșelilor față de cel obținut anterior, de aici rezultând dorința vorbitorului de a se exprima îngrijit, cât mai aproape de reglementările din lucrările normative.

„modalitatea principală predominantă a evoluției”¹² în fonetică și morfologie. Nu trebuie însă a cădea în extremă și să reducem evoluția limbii la abatere, chiar dacă este unul dintre principalele motoare ale limbii, alături de împrumuturi, derivare ș.a.

2.2. Inovație - Tendință

Compararea a două stadii de limbă permite considerarea unora dintre abateri drept **inovații** (este cazul celor care s-au impus) iar a altora drept greșeli care continuă să se regăsească în vorbirea neîngrijită din epoca actuală¹³.

La nivel morfologic, norma lingvistică acționează, în general, în sensul îndepărtării variantelor sau dubletelor morfologice substantivale.

O lucrare importantă care înfățișează această evoluție, a normelor limbii literare, este cea a lingvistei Mariana Costinescu: „Normele limbii literare în gramaticile românești”¹⁴, în care este descris felul cum autorii de gramatici interpretează și prezintă materialul lingvistic românesc, evidențiind prin aceasta contribuția fiecăruia la dezvoltarea gramaticii noi (înțelese ca știință) din examinarea normelor cuprinse în gramaticile românești, putându-se desprinde, astfel, evoluția normei lingvistice.

Valeria Guțu Romalo exemplifică această evoluție (a normei) prin substantivele cu forme în (-*agiu*), de tipul *pasagiu*, *personagiu*, forme care se foloseau frecvent în secolul al XIX-lea și care acum sunt respinse de lucrările normative, preferându-se formele în (-*j*): *pasaj*, *personaj*. Un alt caz asemănător îl reprezintă substantivele cu două variante de singular, în (-*ție*) și (-*țiune*). Numărul lor scade

¹² Ibidem, p. 28.

¹³ Pentru a da un exemplu de abatere care nu s-a impus, dar continuă să fie prezentă în uz, vom aminti forma de plural *chibrite* a substantivului *chibrit* pentru care norma indică pluralul în *-uri*.

¹⁴ Mariana Costinescu, 1979, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, Editura Didactică și Pedagogică, București.

treptat fie prin diferențiere semantică, cum este cazul unor substantive ca *fracție- fracțiune, rație- rațiune*, fie prin căderea în desuetudine a unuia dintre ele precum *propozițiune- propoziție, conjuncțiune- conjuncție*.

Cele două noțiuni (*abatere* și *greșeală*) sunt strâns legate de **inovația** lingvistică. Acest concept a fost definit de Iorgu Iordan ca „fapt de limbă nonexistent mai înainte sau numai necunoscut, până la ivirea lui într-un stil al limbii, mînuitorilor specifici ai acestuia”¹⁵.

Astfel, este concepută **inovația** ca o categorie istorică, fiecare etapă din evoluția unei limbi implicând o serie de inovații care, cu trecerea timpului, își pierd această particularitate “cedând-o celor imediat următoare, supuse și ele la același proces de învechire”¹⁶.

În procesul de dezvoltare a limbii contează inovațiile care înving. Răspândirea inovației depinde în cea mai mare măsură de necesitățile impuse de funcția limbii ca mijloc de comunicare sau de expresie. Pentru a se impune, inovația trebuie să corespundă doar formal sistemului limbii.

În momentul apariției unei inovații, dar și o perioadă după aceea, părerile specialiștilor asupra necesității ei variază foarte mult, deoarece „evoluția limbii noastre materne poate lua alt drum decât acela pe care suntem ispițiți să-l indicăm”¹⁷.

Alexandru Graur arăta că inovațiile nu sunt făcute „cu intenția de a simplifica, ci de multe ori ele apar dintr-o întâmplare și mai totdeauna sunt criticate și combătute pentru că *strică limba*. Numai cu timpul ele reușesc să se impună, și atunci se observă că sunt utile.”¹⁸.

¹⁵ Iorgu Iordan, *Despre inovație în limbă*, în SCL XI, 1960, nr. 3, p. 519.

¹⁶ Ibidem, p. 519.

¹⁷ Ibidem, p. 520.

¹⁸ Alexandru Graur, 1968, *Tendențele actuale ale limbii române*, Editura Științifică, București, p. 9.

2.2.1. Inovație pozitivă vs. Inovație negativă

O distincție pe care nu putem să nu o aducem în discuție este cea propusă de lingvistul Theodor Hristea, anume *inovație pozitivă* vs. *inovație negativă*. Inovațiile *pozitive* sunt acelea care se abat de la norme dar prin care „se înlătură anumite deficiențe ale sistemului lingvistic”, având așadar o justificare „*structurală*”. Apariția lor, consideră același autor, este justificată de „însuși sistemul limbii”, deoarece acesta „nu este desăvârșit”¹⁹. Ele sunt considerate de către autor *normale*, în măsura în care se produc cu precădere la nivelul gramatical (adică în compartimentul cel mai stabil al unei limbi și care tinde să reducă zonele de instabilitate). Astfel, **inovațiile pozitive** „contribuie la uniformizarea, sistematizarea și simplificarea sistemului”²⁰ având cele mai mari șanse de a se generaliza și de a fi adoptate de vorbitori și, implicit, de a deveni normă.

Inovațiile negative apar în general la nivelul vocabularului fie prin folosirea greșită a unor neologisme, atât sub aspect formal, cât și semantic, fie prin utilizarea improprie a unor termeni dintr-o pereche paronimică, fie printr-o accentuare greșită sau, după cum încercăm să urmărim și noi în analiza noastră, prin folosirea unei forme de singular sau plural care nu este conformă cu norma (precizată de DOOM), dar care circulă frecvent în uz.

Theodor Hristea consideră că acestea din urmă au drept cauză insuficienta cunoaștere a limbii, adică un grad de instrucție, respectiv cultură scăzute, ceea ce este în mare parte adevărat, dar care nu oferă o explicație mulțumitoare pentru toate inovațiile *negative*.

Una dintre autoarele DOOM₂ discută despre existența unor inovații „**bivalente**, în sensul că, dintr-un anumit punct de vedere, pot fi considerate **negative**, iar din altul – **pozitive**, în funcție de aspectele sistemului la care sunt raportate și de consecințele lor, fără

¹⁹ Hristea, Theodor, 2002, *Inovații lingvistice negative în limba română contemporană*, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Editura Universității din București, p. 189.

²⁰ Ibidem, p. 190.

ca între acestea să se poată stabili totdeauna o ierarhie și un bilanț^{21,22}.

Când abaterea sau greșeala câștigă din ce în ce mai mult teren se poate vorbi de **tendință**; când ajunge să se generalizeze se vorbește de regulă sau lege. Tendința încetează astfel să mai fie abatere sau greșeală, intrând în sistem și în normă.

„**Tendința** reprezintă sensul în care evoluează limba, liniile generale care duc de la o stare inferioară la una superioară”²³.

Lingvistica actuală încearcă să deosebească între abaterile limbii care au șanse să se extindă și să se generalizeze și cele care reprezintă o greșeală menită uitării.

Este însă destul de dificilă, așa zice chiar imprudentă, încercarea de a descoperi perspectivele de evoluție ale faptelor lingvistice. Această dificultate se datorează unor factori (interni și externi) care intervin în evoluția limbii. Factorii externi sunt reprezentați, fie de influența altor limbi asupra limbii noastre, fie de apariția unor obiecte și concepte noi care trebuie exprimate și pentru care nu există în acel moment un cuvânt care să-i poată denumi. Factorii interni derivă din raportul dintre diferite elemente sau/ și paliere ale limbii la un moment dat, la care se adaugă și „bagajul” de deprinderi lingvistice proprii fiecărui vorbitor, deprinderi determinate de originea locală, vârstă, ocupație etc.

²¹ Vintilă-Rădulescu, Ioana, *Pentru o nouă ediție a Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM)*, în *Actele colocviului catedrei de limba română. 22-23 noiembrie 2001. Perspective actuale în studiul limbii române*, Editura Universității din București, p. 261-272.

²² Una dintre inovațiile negative analizate de către Th. Hristea (2002, p.192), este pronunțarea și scrierea cuvântului **rugbi**, pentru care autoarea amintită consideră că „într-un anume sens, înseși grafia **rugbi** (cu -i în loc de -y) și pronunțarea [rugbi] reprezintă „inovații” – „negative” în sensul neconformității cu etimonul și „pozitive” în sensul încercării de adaptare la normele generale de scriere a limbii române și de pronunțare conformă cu grafia.

²³ Valeria Guțu Romalo, 1972, *Corectitudine și greșeală*, p. 13.

Neavând de unde să știm care inovație este utilă și care nu, am examinat substantivele românești care prezentau dublete morfologice de singular sau plural în cele două ediții ale DOOM, la care am adăugat și substantivele cu forme identice de singular sau plural care se diferențiază semantic²⁴ (vezi Anexa-Dicționar). Rezultatele comparării celor două ediții ale DOOM pot fi observate din raportul numeric (consemnat pentru fiecare tip de dublet morfologic substantival analizat) precizat în partea a doua a acestei lucrări, dar și în anexe.

În prima etapă a cercetării noastre, am dorit să observăm în ce măsură acest fenomen (al dubletelor) este cunoscut de vorbitori (rezultatele pot fi văzute în Anexa-Statistică), dorind, în același timp, să constatăm unde și în ce proporție există abateri de la norma limbii române consemnată în lucrarea normativă existentă în acel moment, DOOM₁.

Apariția celei de-a doua ediții a acestei lucrări normative, care a demonstrat introducerea unui număr mare de substantive neologice cu grade diferite de adaptare la nivelul sistemului limbii române și care a indicat producerea unor modificări la nivelul formelor flexionare ale substantivului, ne-a determinat să realizăm o comparație a celor două ediții. Astfel, la lista dubletelor substantivale prezente în DOOM₁, le-am adăugat pe cele propuse de DOOM₂ și am pus în evidență transformările apărute. O astfel de cercetare poate părea, la prima vedere puțin relevantă, însă alături de experimentul nostru (chestionarea a 100 de vorbitori²⁵) ea a condus la observații

²⁴ Cuprinderea acestor tipuri de substantive se dovedește utilă, deoarece, în cele mai multe cazuri, o formă de plural existentă pentru un sens al substantivului este în concurență cu cea aparținând substantivului specializat într-un domeniu diferit. De asemenea, există situații în care un dublet substantival din DOOM₁, ajunge în DOOM₂ să se diferențieze semantic și flexionar de „perechea sa”. În Anexa-Dicționar am marcat aceste situații.

²⁵ Reamintim că experimentul s-a derulat în două etape cronologic distincte (1996-1997, 2012-2013) pe câte 100 de vorbitori nativi de limba română, cu vârste cuprinse între 18 și 40 de ani și un grad de instrucție peste mediu.

interesante care arăta în ce măsură ceea ce părea abatere de la normă ajunge sau nu să fie inovație, respectiv să figureze în DOOM₂ ca formă recomandată, ori să rămână la stadiul de greșeală.

Fără a dori să ne pronunțăm categoric în privința evoluției fenomenului analizat, deoarece chestionarul aplicat pe un număr redus de subiecți aparținând unei singure zone lingvistice, nu a permis trasarea unei direcții clare de evoluție, vom preciza rezultatele experimentului privind comparativ modificările propuse de ultima ediție a dicționarului amintit (vezi Rezultatele cercetării, p. 86).

CAPITOLUL 3

LUCRĂRILE NORMATIVE

3.1. Scurt istoric

Problema elaborării unor lucrări normative apare odată cu Școala Ardeleană.

Realizarea unui dicționar al limbii române a fost unul din obiectivele importante înscrise în programul Școlii Ardelene. Încercările făcute în secolul precedent au fost prea puțin importante pentru ca ele să constituie un punct de plecare. Din această cauză lucrul trebuia pornit de la început și în acest sens putem aminti inițiativa lui P.P. Aron și Grigore Maior din 1759 de a elabora un dicționar explicativ, unilingv al limbii române. Această inițiativă a rămas fără urmări concrete.

În acea perioadă era necesară înființarea unei societăți lingvistice care să poată orienta această activitate lexicografică și astfel, în 1866, ia naștere Societatea literară românească, care, în 1867, la prima conferință, își va schimba numele în „Societatea academică română”, pentru ca din 1879 să se numească Academia Română.

După 1881, ea va fi unicul for oficial de normare ortografică.

Perioada „marilor dicționare”, reprezentată de ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea (1870-1918), este pregătită între anii 1866-1870 când apare „Dicționarul limbii române”, lucrare lexicografică inițiată de Societatea academică română, care dorea: „compunerea unui dicționar românesc cât se poate mai complet și mai rațional, așa încât să poată fi dreptariu limbei”¹, lucrare întocmită de A.T. Laurian și G. Massim. Acest dicționar, alcătuit

¹ *Istoria lingvisticii române*, 1979, Editura științifică și enciclopedică, București, p. 27.